

BASKI GRUPLARI VE DEMOKRASİ

PRESSURE GROUPS AND DEMOCRACY

Tülay KİTAPÇIOĞLU*

Özet: Baskı gruplarının demokrasi üzerindeki etkilerini konu alan bu çalışmada, baskı grupları kavramı, benzer kavramlar ile birlikte açıklanmış ve çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Ülkemizin baskı gruplarına bakış açısı ile baskı gruplarının ortaya çıkışı ve gelişimi değerlendirilirken diğer ülkelerdeki uygulamalara da ilgili olan bölümlerde yer verilmiştir. Bu değerlendirmelerde, Anayasa ve yasal düzenlemelerdeki değişiklikler ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi içtihatları göz önünde bulundurulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Baskı grupları, demokrasi, kolektif özgürlük, çoğulcu demokrasi, sivil toplum kuruluşları, barolar, siyasi partiler, dernekler, vakıflar, lobby.

Abstract: In this study which addresses effects of pressure groups on democracy, the term “pressure groups” is explained with similar terms and handled with its different aspects. While our country’s pressure groups and their emergence and development are evaluated, practices in other countries are also given a place. In these considerations, amendments made to constitution and legal arrangements and European Human Rights Court’s jurisprudences are taken into consideration.

Keywords: Pressure groups, democracy, collective freedom, pluralistic democracy, non-governmental organization, bar association, political parties, associations, endowments, lobby.

* Avukat, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi

GİRİŞ

Baskı grupları kavramı, soyut bir kavram olduğu için günümüze kadar farklı tanımları yapılmış ve değişik açılardan değerlendirilmiştir. Genel olarak baskı grupları, siyasi iktidarı etkilemeyi amaçlamakta olup bir toplumun gerçek anlamda demokratik gelişiminin sağlanması için zorunlu olan ve birden fazla kişinin bir araya gelmesi ile oluşan gruplardır.

Baskı gruplarının demokrasi üzerindeki etkilerinin öneminin ve demokrasi için vazgeçilmez olmasının nedenlerinin ortaya konulması ve işlevselliğinin artırılması amacıyla kaleme alınan bu makalede baskı grupları kavramı, benzer kavramlarla ilişkileri ve çeşitleri ele alınmıştır. Diğer yandan Türkiye’de baskı gruplarının günümüz bakış açısıyla değerlendirilmesi yapılırken tarihi, hukuki gelişimi ve yapılan Anayasa ve yasa değişiklikleri göz önünde bulundurulmuştur. Toplu hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması ve geliştirilmesi bağlamında uluslararası alanda yapılan düzenlemelere, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi içtihatlarına, diğer ülkelerin uygulamalarına ilgili olan bölümlerde yer verilmiştir. Son olarak baskı gruplarının demokrasiye olan etkileri ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir.

I. BASKI GRUPLARI KAVRAMI

A. Genel Olarak

Toplu eylem özgürlükleri, birden çok kişinin birlikte kullanabildiği, öznelerini sürekli ya da geçici gruplar oluşturan ve bireylerin tek başına gerçekleştiremedikleri amaçları hedef alan özgürlüklerdir. Bunlar örgütlü (dernek) ve örgütlü olmayan (toplanma, gösteri ve yürüyüş) toplu özgürlükler olarak ikiye ayrılır¹. Gruplar, geçici olabileceği gibi sürekli de olabilir. Süreklilik gösteren gruplardan başlıcaları; dernekler, sendikalar ve siyasal partilerdir.

Toplu eylem özgürlüklerin konusunu oluşturan baskı grupları, demokratik toplumun vazgeçilmez bir parçasını teşkil etmektedir². Bu

¹ Kaboğlu, İbrahim, Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar), Legal Yayıncılık, 3.Baskı, Kasım, 2006, s. 284.

² Kaboğlu, İbrahim, Kolektif Özgürlükler, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları:8, Diyarbakır, 1989, s.33.

özgürlükler, ifade özgürlüğünün etkili birer aracı olmasının yanı sıra katılımcı demokrasi içinde vazgeçilmez araçlardır³.

Farklı mesleklerde olan kişiler, farklı düşünce ve ideolojilere sahip olan kişiler, belirli çıkarları savunmak için bir araya gelen menfaat grupları, dernekler, amaçları doğrultusunda faaliyet gösterirken iktidarla karşı karşıya gelmektedirler. Böylesi bir durumda, grupların amaçlarının gerçekleşmesi, iktidarın aldığı bir kararın uygulanmasını önlemeyi ya da amaçları ile paralel yönde karar almalarını gerekli kılabilir. Bu itibarla, siyasal amaç gütmeyen bir araya gelen kişilerin oluşturdukları dernek, grup ve örgütler, belli koşulların gerçekleşmesiyle baskı grubu niteliğini kazanmaktadır⁴. Bu düşünceye göre baskı grubu olabilmenin temel kriteri, grubun iktidarla çatışması anında baskıcı niteliğe sahip olması gerekliliğidir.

Doktrinde bir başka görüşe göre, bir grubun baskı grubu olarak belirlenmesinde, çıkar ve baskı gibi sözcükler yerine doğrudan çoğulcu toplumda grupların yeri ve rolü nazara alınmalıdır. Bu değerlendirme yapılırken de, grup teorisinden yararlanılmalıdır⁵. Grup teorisi açısından bakıldığında, siyasal iktidar, toplumu birleştirici, koruyucu, geliştirici özellikleriyle göze çarpar. Grupların yasaların değişmesi için yaptıkları faaliyetlerin yanı sıra çıkarlarına uygun düşen kimseler tarafından desteklenmesi ve demokratik çatışmanın uzlaşma içinde sürmesi sistemin sağlıklı işlediğinin bir göstergesidir.

Kanaatimce, bir toplumun gerçek anlamda demokratik gelişiminin sağlanması için varlığının zorunlu olduğunu düşündüğüm baskı gruplarının belirlenmesinde toplumdaki yerinin ve siyasi iktidara karşı duruşunun birlikte değerlendirilmesi gerekir.

B. Baskı Gruplarının Çeşitli Tanımları ve Unsurları

*Akad'*a göre baskı grupları, sosyal güçlerin örgütlendiği çeşitli meslek kuruluşlarıyla derneklerin, sendikaların bir bütün olarak ikti-

³ Kaboğlu, İbrahim, Anayasa Hukuku Dersleri, s.284.

⁴ Akad, Mehmet, Baskı Gruplarının Siyasal İktidarla İlişkileri (Doktora Tezi), Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1976, s.64.

⁵ Zabunoğlu, Yahya, Baskı Grupları (Doktora Tezi), , Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1967, s.33. Grup teorisinin amaçlarından birisi, örgütlenmiş grupların yönetim sistemi üzerine gösterdikleri etkinliklerin ve hedeflerine yönelik faaliyetlerin çözümlenmesidir. Bkz. Akad, Mehmet, s.40-62.

darı kendi amaçları doğrultusunda baskı altında tuttıkları gruplardır⁶. Bir başka tanıma göre baskı grupları, hürriyetçi çoğulcu demokratik parlamenter sistemlere özgü ve demokratik katılım açısından son derece önemli olan sivil toplum kuruluşları, lobby, çıkar grubu, örgütlü grup, siyasal grup vb. isimlerle anılan ve ortak bir çıkar etrafında toplanan, siyasal karar verme sürecini etkilemeyi amaçlayan topluluklar baskı grubu kavramıyla ifade edilmektedir⁷.

Tunaya'ya göre, genel bir anlatımla, bilinçli ve örgütlü menfaat grubudur. Baskı grubu, etkilemeye dayanır. Etkileme ise, kolektif bir menfaat ya da bir grubun çıkarı adına yapılır. Baskı, iktidardan istenilen şeyin elde edilmesi için sarf edilen çabadır. Mesela, aynı meslekten olan insanların bir grup oluşturmak suretiyle özel bir örgüt kurmaları, ortak isteklerini devletten istemeleri ve bunun için de kamuoyunu etkileyerek inandırmaları, çıkar ya da baskı grubunu ortaya çıkarır⁸. *Arı*'ya göre baskı grupları, ortak çıkarlar etrafında toplanan ve işbirliği içinde resmi kuruluşlarla temas kurarak görüş ve isteklerin bu yolla ilettikleri taktirde daha iyi sonuç alabileceklerini düşünen örgütlü gruplardır⁹.

Bu grupların baskıcı niteliği, siyasal iktidarla karşılaşma anında kendini gösterdiği gibi bunun bir adım öncesinde örgütlenme amacında da saklıdır. Bu itibarla, grupların baskı grubu niteliğini kazanması için iktidarla çatışmasını beklemek zorunlu değildir¹⁰. Kanaatimce de, toplumda belirli bir amaç ya da çıkar doğrultusunda bir araya gelen grupların baskı grubu niteliğini kazanabilmesi için siyasal iktidarla aralarındaki çatışmada üstünlük sağlamaları ya da etkin olmaları şartı aranmamalıdır. Çoğulcu grupların çıkarlarını ve isteklerini iktidara iletmeleri, gruba mensup olan üyelerin iradelerinin dolaylı olarak toplumun çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri yeterli olmalıdır.

⁶ Akad, Mehmet, s. 64.

⁷ Tutkun, Yücel, "Uluslar Arası Platformda Etkinliğimizi Arttırabilmek İçin Lobi - Sivil Toplum Örgütlerinin Faaliyetleri Nasıl Olmalıdır?" (http://scholar.google.com.tr/scholar?start=70&q=bask%C4%B1+gruplar%C4%B1&hl=tr&as_sdt=0) (E. T:14.12.2011).

⁸ Tunaya, Tarık Zafer, *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, 5. Baskı, Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları, İstanbul, 1982, s.321.

⁹ Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 7. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2008, s.76.

¹⁰ Akad, Mehmet, s.67.

Baskı gruplarının temel unsurlarını şu şekilde ifade etmek mümkündür:

- a. Toplumdaki sosyal güçlerin bilinçli örgütlenmesi.
- b. Kendi çıkarları doğrultusunda toplumsal çıkarlarını iktidara iletme.
- c. Kitlenin gerçek iradesini belirleyen ve yönetime meşruluk kazandıran çoğulcu grupların varlığıgibi¹¹

II. BASKI GRUPLARININ TARİHİ VE HUKUKİ GELİŞİMİ

Baskı grupları olgusu, toplumda kendiliğinden ortaya çıkmış olmamakla beraber tarihsel sürecin sosyo-ekonomik yapıdaki uzantılarıdır¹². Türkiye’de baskı grupları ve bu grupların faaliyetleri, çok partili rejimle artmaya başlamıştır¹³. Baskı gruplarının gerekliliğinin ve ortaya çıkış aşamalarının anlaşılması için o dönemin yapısı ve ihtiyaçları birlikte değerlendirilmelidir.

A. 1961 Anayasası Dönemi

1961 Anayasasında kollektif özgürlüklerin güvencesi bakımından kullanılan ölçüt “özedokunmama”dır. 1961 Anayasasında, kanunun kamu yararı, genel ahlak, kamu düzeni, sosyal adalet ve millî güvenlik gibi sebeplerde olsa bir hakkın özüne dokunulamayacağı düzenlenmiştir (md.11/2). 1971 yılında bu hüküm, kanunun temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunulamayacağı şeklinde değiştirilmiştir¹⁴.

Bu dönemde, gençlik kuruluşları etkisini artırmıştır. İstanbul Üniversitesi’nin kuruluş yıllarında, Millî Türk Talebe Birliği siyasi ve ekonomik alanda baskı girişimlerinde bulunmuştur. Tramvay şirketi gibi yabancı şirketlere ve yabancı okullara karşı ilk hareketler bu örgütün faaliyetleri arasında yer almıştır. Yükseköğretim kurumlarındaki ilk hareketlenmeler, eğitim ve reform istekleriyle 1964’de başlamıştır¹⁵.

¹¹ Akad, Mehmet, s.67.

¹² Akad, Mehmet, s.83.

¹³ Aslan, Seyfettin/Gül, Cengiz, “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Baskı Grupları”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, C:5, Sayı:1,Sivas, 2004, s.85.

¹⁴ Kaboğlu, İbrahim, Kolektif Özgürlükler, s.265.

¹⁵ Tunaya, Tarık Z., s.322.

Ülkemizde bu dönemde, yasama ve yürütme üyeleri seçim zamanından başlayarak çeşitli grupların baskısı altında olmuştur. 1969-1970 döneminde meclise sunulan sözlü ve yazılı sorunun neredeyse tamamı milletvekillerinin seçim bölgelerinin isteklerini kapsamaktaydı¹⁶. Bu dönemdeki baskı gruplarına örnek olarak meslek kuruluşlarının faaliyetleri gösterilebilir. Bankacılığı sınırlayan, bazı şartlara bağlayan, avukatlık stajının uzatılmasını öngören kanun tasarılarıyla mücadele ve fahri tıp asistanlarının kadrolara bağlanmasını öngören tasarıya destek verme gibi¹⁷.

1961 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesi verdiği bir kararda, *adaletli dengeyi* ölçü olarak kullanılmıştır. Bu karara göre, 1630 sayılı kanunun 63.md.'de, 2.md. gereğince dernek kurma hakkına sahip olmadıkları halde, dernek kuranlara verilecek ceza düzenlenmiş ve derneğin kapatılacağı da öngörülmüştür. AYM' si, 63.maddede derneğin kapatılmasına neden olan eylemlere yönelik verilecek ceza ile tüzel kişiliğe ve dernek üyelerine yöneltilen kapatma gibi ağır bir ceza arasında adaletli bir denge bulunmadığına değinmiştir¹⁸.

B. 1982 Anayasası Dönemi

1982 Anayasası, ülkemizde siyasi, ekonomik ve toplumsal çalkantılara askerle çözüm aranmasının bir neticesidir. 1961 Anayasasının getirdiği çoğulcu ve özgürlükçü anlayışın yerinesessiz çoğunluk olarak nitelendirilen bilinçsiz ve örgütsüz kesimlerin propagandasıyla demokrasi ve özgürlük gibi kavramlara ilgi azalmıştır¹⁹. 1982 Anayasası, kolektif özgürlüklerin güvencesi noktasında, 1961 Anayasasından farklı bir sistem öngörmektedir. Buna göre, demokratik toplum düzeninin gerekleri ilke olarak getirilmiştir²⁰. Derneklerin ve siyasi partilerin yalnızca yargıç kararı ile kapatılmasının dışında temel hak ve hürriyetlerin korunması hususunda da ayrı bir hüküm getirilmiştir (md.40).

¹⁶ Akad, Mehmet, s.125.

¹⁷ Aslan, Seyfettin/GÜL, Cengiz, s.94.

¹⁸ AYM, 18,19, 20.12.1973, E.1973/3, K.1973/37 (Kaboğlu, İbrahim, s.269).

¹⁹ Caniklioğlu, Dikmen, Meltem, Sivil Toplum ve Türkiye Demokrasisindeki İzdüşümleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007, s.160-161.

²⁰ Kaboğlu, İbrahim, Kolektif Özgürlükler, s.270.

1982 Anayasası, temel hak ve özgürlükler açısından sınırlamalar getirmiş, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme gibi sivil toplum için vazgeçilmez olan etkinlik alanları neredeyse kullanılamayacak ölçüde kısıtlanmıştır. 1982 Anayasasında sivil toplum ve demokrasi ile ilgili olarak yapılan değişiklikleri 3 ana başlık altında incelemek mümkündür. Bu değişiklikler:

1. 1995 Değişiklikleri

1995’de Anayasa’da yapılan değişikliklerin bir kısmı sivil toplum ve demokrasi bakımından önem taşımaktadır. Dernekler yönünden siyasi amaç gütmeye, siyasi faaliyette bulunma, siyasi partilerden destek görme ve onlara destek olma, diğer sivil toplum kuruluşlarıyla ortak amaçlı hareket etme, siyasi partiler açısından da yurt içinde ve dışında örgütlenme yasakları bu değişikliklerle ortadan kaldırılmıştır.

1995’de yapılan bir diğer önemli değişiklik, belir koşullarda derneklerin kendiliğinden dağılmış sayılacağını bildiren hüküm de kaldırılmıştır. Bunun yanında, vakıflar da derneklere tanınan haklardan yararlanabilecektir. 1995’te yapılan iyileştirmelerden biri de, silahlı kuvvetler ve kolluk mensupları hariç olmak üzere devlet memuru olmayan kamu görevlilerinin dernek özgürlüğünü kısıtlama olanağı veren hükmün yürürlükten kaldırılmasıdır. Bu değişiklik ile ‘yasaklama’ ifadesi çıkarılmıştır²¹. Devlet memurunun haklarının ise görevlerinin gerektirdiği ölçüde kanunla sınırlandırılabilmesi kabul edilmiştir²².

1982 Anayasa’sının 52.maddesinde yer alan “sendikal faaliyet” ile ilgili hüküm 1995’de tamamen yürürlükten kaldırılmıştır. Değişiklikten önceki düzenlemede, sendikaların 13.maddedeki yasaklara aykırı davranamayacakları, siyasi amaç güdemeyecekleri, siyasi faaliyette bulunamayacakları, dernek, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçlarla hareket edemeyecekleri düzenlenmişti²³. Öte yandan, bu değişiklik 13. maddede yer alan genel sınırlama sebeplerinin dernek kurma özgürlüğünün uygulanmasını engellemediği için çarpıcı bir hukuki değişiklik olarak nitelendirile-

²¹ Batum Süheyl/İnceoğlu Sibel/Öztezel Aslıhan/Tokuzlu Bertan Lami, Çoğulculuk, Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı, Nisan, 2003, s.71.

²² Caniklioğlu, Dikmen, Meltem, s.168.

²³ Caniklioğlu, Dikmen, Meltem, s.168.

meyecektir²⁴. Nitekim, sivil toplum kuruluşlarının siyasi amaç gütmesi ve siyasi faaliyette bulunması yasağı kaldırılırken örneğin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasındaki usulün kanunla düzenleneceğine ilişkin hükmün varlığını koruması yapılan iyileştirmelerin yeterli olmadığını göstermektedir²⁵.

Demokratik toplumun gerekleri bakımından baskı grupları, siyasi partiler ve sivil toplumun özgürlük ve etkinlik alanının Anayasa ile güvence altına alınmasının önemi düşünüldüğünde oldukça kısıtlayıcı olan 1982 Anayasa'sında yapılan bu değişikliklerin bir anlamda özgürlük alanını genişlettiğini söylemek mümkündür.

2. 2001 Değişiklikleri

2001 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri ile dernek kurma hürriyetinin yer aldığı 33.madde tekrar düzenlenmiştir. 33.maddenin 2.fıkrasındaki dernek kurmak için bilgi ve belgelerin yetkili mercie verilmesi ve bu mercinin kanuna aykırılık görmesi halinde derneğin faaliyetinin durdurulması veya kapatılması için mahkemeye başvurusu imkanı kaldırılmıştır. 2001 değişikliğinden önceki halinde de dernek kurulması izne tabi değildi. Derneğin kuruluşunda izin sistemi değil bildirim sistemi geçerliydi. Fakat yetkili merci, bilgi ve belgelerde eksik görürse derneğin kapatılması veya faaliyetlerinin durdurulması için mahkemeye başvurabiliyordu. Uygulamada idarenin tüzük incelemesi adı altında yaptığı bir öndenetim vardı. Bu öndenetim yetkisi de, idareye olması gerekenden fazla takdir yetkisi vermektedir. Doğrudan izin sistemi olmasa da bu hüküm aslında idareye dolaylı bir izin yetkisi tanımaktaydı. 2001 yılında yapılan değişiklik bu uygulamaya son verecek niteliktedir²⁶.

1982 Anayasasının 34.maddesinde yer alan toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına ilişkin olarak değişiklik yapılmıştır. Değişiklikten önceki halinde, şehir düzeninin bozulmasının önlenmesi için yetkili olan idari mercinin, gösteri yürüyüşünün yapıldığı yeri tespit edeceğine ilişkin bir düzenleme, 2001 değişikliği ile ortadan kaldırılmıştır. *Kaboğlu'* na göre, 2001'de yapılan bu değişiklik, ayrıntılı,

²⁴ Batum Süheyl/İnceoğlu Sibel/Öztezel, Aslıhan/Tokuzlu, Bertan, Lami, s.72.

²⁵ Caniklioğlu, Dikmen, Meltem, s.167.

²⁶ Batum Süheyl/İnceoğlu Sibel/Öztezel, Aslıhan/Tokuzlu, Bertan, Lami, s.73.

katı ve yasaklayıcı düzenlemeyi öngören 34.maddenin özgürlüğün amacına uygun hale getirilmesini sağlamıştır²⁷.Gözler'e göre ise, bu değişikliğin hukuki olarak doğrudan bir sonucu bulunmamaktadır²⁸. Kanunla kamu düzeni sebebi ile gösteri yürüyüşlerine sınırlama getirilebileceği düzenlendiğinden idareye verilen yetki ortadan kaldırılarak bu yetkinin kanunla sınırlanabileceğinin düzenlenmesi kanaatimce hak ve özgürlüklere getirilen güvence açısından önem ifade eder.Ayrıca, 34.maddenin 3.fıkrasında yer alan hüküm de ortadan kaldırılmıştır. Bu hükme göre, kanunun gösterdiği yetkili merci, kamu düzeninin ciddi şekilde bozacak olayların çıkması halinde belirli bir toplantı ya da gösteri yürüyüşünü yasaklayabilir veya 2 ayı aşmamak üzere erteleyebilir. Bu hüküm ortadan kalkmış olsa dahi Anayasanın mevcut haline göre toplantı ve gösteri yürüyüşü kanunla sınırlanabilecektir²⁹.

1982 Anayasasında, dernek kurma özgürlüğü ve toplantı, gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ayrı maddelerde düzenlenmiştir.Toplantı, yürüyüş ve gösteri özgürlüklerine ilişkin olarak İHAS' da, dernek kurma ve toplantı özgürlüğü aynı maddede düzenlenmişken (md.11), BM Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmede, dernek kurma hakkı ile toplanma hakkı farklı hükümlerde düzenlenmiştir³⁰.1982 Anayasasının 34.maddesinin son fıkrasında yer alan, dernek, vakıf, sendika ve kamu niteliğindeki meslek kuruluşlarının kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyememelerine ilişkin yasak ta 2001 değişikliği ile ortadan kaldırılmıştır. Ancak tüzel kişilerin ihtisas ilkesine tabi olmalarından dolayı bu değişikliğin hukuk düzeninde yarattığı doğrudan bir sonuç yoktur³¹.1982 Anayasasının 51.maddesinde sendikaların mahkeme kararı ile kapatılabileceğine ilişkin düzenleme 2001 değişikliğe ile ortadan kalkmıştır.

²⁷ Kaboğlu, İbrahim, Anayasa Hukuku, s.287.

²⁸ Daha detaylı bilgi için bkz: <http://www.anayasa.gen.tr/teblig2002.htm> GÖZLER Kemal, "3 Ekim 2011 tarihli Anayasa Değişikliği: Abesle İştigal Örneği" (E.T:15.12.2011).

²⁹ <http://www.anayasa.gen.tr/teblig2002.htm> (E.T:15.12.2011).

³⁰ BM Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmenin 21.maddesinde yer alan toplantı özgürlüğüne ilişkin düzenleme şöyledir;"Barışçıl bir biçimde toplanma hakkı hukuk tarafından tanınır. Bu hakkın kullanılmasına ulusal güvenliği veya kamu güvenliğini, kamu düzenini (ordre public), sağlık veya ahlaki veya başkalarının hak ve özgürlüklerini koruma amacı taşıyan, demokratik bir toplumda gerekli bulunan ve hukuca uygun olarak getirilen sınırlamaların dışında başka hiçbir sınırlama konamaz."

³¹ <http://www.anayasa.gen.tr/teblig2002.htm> (E.T:15.12.2011).

Değişiklikten sonraki halinde ise, sendikaların ancak milli güvenlik, kamu düzeni, genel ahlak gibi nedenlerle kanunla sınırlanabileceği düzenlenmiştir. Böylesi bir düzenleme ise, önceden yargı kararını gerektiren bir durumun, artık yasamanın yapacağı düzenleme ile belirlenmesi gerektiğini gösterir ki bu durum yargının sahip olduğu bir yetkinin yasamaya devri niteliğini taşımaktadır.

3. 2010 Değişiklikleri

1982 Anayasasının 51.maddesinin 4.fıkrasında 'sendika kurma hakkı' başlığı altında yer alan aynı zamanda ve aynı iş kolunda birden fazla sendikaya üye olunmasını yasaklayan hüküm 2010 değişikliği ile yürürlükten kaldırılmıştır.

2010 değişikliklerinden belki de en önemli denilebilecek değişiklik, geçici 15.maddenin kaldırılmasıdır. Bu durum, MGK tarafından çıkartılan kanunlardan biri olması sebebi ile Anayasa Yargısı yolu ile denetlenmesi de imkansızdı. Geçici 15.maddenin kaldırılması, yargısal denetim imkanının sağlanması sebebi ile önem taşır.

Türkiye'de, dernek özgürlüğü, 1995 yılından sonra Anayasa, Dernekler Kanunu ve Medeni Kanunda yapılan değişikliklerle evrensel ölçülere uygun olmaya başlamıştır. Çoğulcu demokrasi anlayışının yerleşmesi bakımından baskı gruplarının yeri düşünüldüğünde bu alandaki gelişmelerin önemi ortaya çıkar³².

III. BASKI GRUPLARININ ÇEŞİTLERİ

A. Genel Olarak

Baskı grupları çok çeşitli olabilmektedir. Ekonomik, ahlaki, dini ve benzeri amaçlara dayanarak kurulabilen örgütlerdir. Bu grupları şu kategorilere ayırmak mümkündür:

- a. İşverenler (Büyük Endüstri Sahipleri, Ticaret ve Sanayi Odaları, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği)
- b. Çiftçiler (Kooperatifler, Birlikler)
- c. Serbest Meslek Kuruluşları (Barolar, Tabip Odaları)

³² Batum, Süheyl/İnceoğlu Sibel/Öztezel Aslıhan/Tokuzlu Bertan Lami, s. 46.

- d. İşçiler (Sendikalar)
- e. Milli konular (Eski Muharipler, emekliler)
- f. Dini konular (Tarikatlar)
- g. Ahlaki konular (Saygısızlıkla Savaş Derneği, Misyoner Kurumları)
- h. Gençlik ve Öğrenci Kuruluşları
- i. Silahlı Kuvvetler³³

Bir başka yazar, baskı gruplarını amaçları, faaliyet sahaları, örgütlenme şekilleri gibi kriterleri dikkate alarak kategorize etmiştir. Bu görüşe göre, baskı gruplarının ekonomik bakımdan amaçları olabileceği gibi kültürel amaçlı baskı grupları da olabilir³⁴. Bu yönüyle düşünülürse, TÜSİAD, ekonomik amaçlı baskı grubu iken TEMA kültürel amaçlı baskı grubudur.

B. Dernekler

Dernek kurma hak ve özgürlüğü ilk kez II.Meşrutiyet sonrasında 120.maddeyle Anayasaya girmiştir. Ancak ilk dernekler, 1856 Kırım Savaşı sonrasında kurulmuştur³⁵.

Klasik kolektif özgürlük öznesi olarak dernek, birlikte düşünme ve ortak düşünce biçiminin somutlaştığı yerdir. Böylesi bir gruplaşma, bireye düşüncelerini paylaşma, fikir ve görüşlerini açıklama olanağı sağlar. Bu itibarla, düşüncenin düzenli ve sürekli bir biçimde yayılmasını da sağlar. Kamuoyunun aydınlatılmasını sağlayan bu grupların faaliyetleri hükümet ve parlamento üzerinde baskı yaratabilir. Dernekler bu etkiyi özgürlükleri savunarak, siyasal kararlar karşısında tavır koyarak, toplumu rahatsız eden sorunlar üzerinde bilgilenmeye olanak veren haberleri yayarak, reformlar önererek, çözüm yolları geliştirerek sağlar³⁶.

Dernek özgürlüğünün kolektif ve bireysel özellikleri vardır. Kolektif yönü, bir derneğin tüzel kişilik olarak sahip olabileceği hak ve

³³ Tunaya Tarık Zafer, s.325. ARI, ABD’de, etkili olan ulusal baskı gruplarını altı gruba ayırmıştır. Bunlar, ticari dernekler, şirketler, sendikalar, meslek kuruluşları, kitle örgütleri, medya kuruluşları ve derneklerdir. ARI Tayyar, s.136-146.

³⁴ Topçu Adnan, s.38.

³⁵ Caniklioğlu, Dikmen, Meltem, s.178.

³⁶ Kaboğlu, İbrahim, Kolektif Özgürlükler, s.59-60.

yükümlülüklerdir. Dernek özgürlüğünün bireysel yönü ise kişilerin dernek kurma, bunlara üye olma veya olmama konusundaki serbest iradeleridir³⁷.

1982 Anayasasında dernek kurmaya ilişkin düzenlemeler toplantı hak ve hürriyetleri başlığı altında yer almaktadır. Herkesin önceden izin almaksızın dernek kurma veya kurulmuş bir derneğe üye olma hakkı, 1982 Anayasasında güvence altına alınmıştır (md.33/1). Ayrıca, derneklerin kapatılması veya faaliyetten alıkoyması da hakim kararına tabi kılınarak yargısal bir güvence sağlanmıştır (md.33/5)³⁸1982 Anayasasında, dernek kurma özgürlüğüne iki önemli sınırlama getirilmiştir. İlki, silahlı kuvvetler ve kolluk kuvveti mensuplarına ve görevlerinin gerektirdiği ölçüde devlet memurlarına kanunla sınırlamalar getirilebileceğine ilişkin düzenlemedir. (md.33/6). İkincisi, dernek kurma özgürlüğünün kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usullerin kanunla gösterilmesini öngören düzenlemedir (md.33/4)³⁹.

İHAS md.11/1'e göre, herkes dernek kurmak, çıkarlarını korumak için bir araya gelerek sendika kurmak ve sendikaya katılma hakkına sahiptir. Bu hakların kullanımının sınırlanması için ise genel ölçüt ve nedenler belirlenmiştir⁴⁰(md.11/2). Bu hakların kullanılmasının sınırlanması, ulusal güvenlik, kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın, ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacı ile ve yasayla sınırlanabilir.

Derneklerin kuruluşlarına ilişkin işlemler, 5253 sayılı Dernekler Kanunu'na dayanılarak 25772 sayılı Dernekler Yönetmeliği'nde ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), Türkiye'de siyasi sürece etki bakımından en etkili baskı gruplarından biri olma niteliğine sahiptir. Batı'daki sanayi meslek

³⁷ Batum Süheyl/İnceoğlu Sibel/Öztezel Aslıhan/Tokuzlu Bertan Lami, s.71.

³⁸ Önceden izin alma yasakları ve yargıç kararıyla kapatılma, 1961 Anayasasında da düzenlenmiştir. Karşılaştırma için bkz: (md.28/1, md.29/1, 46/1, md.56/2, md.22/6, md.29/3).

³⁹ 1982 T.C Anayasasından farklı olarak Almanya Anayasası, tüzel kişilerin doğaları olarak verdiği ölçüde temel haklardan yararlanacağını düzenlemiştir (md.19). İtalya Anayasası, tüzel kişiliğe sahip toplumsal kuruluşlara da insan haklarını tanıyarak güvence altına almıştır (md.2). Portekiz Anayasası ise, tüzel kişilerin doğalarıyla bağdaşan haklardan yararlanacağını ve ödevlere tabi tutulacağını düzenlemiştir (md.12). Kaboğlu, İbrahim, Anayasa Hukuku, s.286.

⁴⁰ Kaboğlu, İbrahim, Anayasa Hukuku, s.285.

kuruluşları, ticaret hayatına problem oluşturabilecek her türlü problemi hükümet, parlamento ve kamuoyu üzerinde yaptıkları çalışmalar sonucunda çözümlenebilmektedirler. Ülkemizdeki siyasi hayatın karmaşıklığı, siyasi partilerin seçim zamanında ülkenin genel sorunlarından uzaklaşarak belli amaçlar peşinde koşmaları, sanayi alanında yapılacak çalışmalara olanak vermemektedir. TÜSİAD, bu durumun bilincinde olarak 1971 yılında imzaladıkları protokolle devamlılık sağlamayı ve görevlerini yürütmek amacıyla lüzumlu olan mali yardımları yapmayı taahhüt etmişlerdir.⁴¹

TÜSİAD siyasal süreci nasıl etkilemektedir? TÜSİAD, düzenlediği gezi, panel ve toplantılarla siyasi iktidarı etkilemekte ve aynı zamanda sorunları ve çözüm önerilerini kamuoyuna sunduğu gazete, dergi, kitap gibi yayınlarla görüşlerini ifade etmektedir. Örneğin, 1979 yılında gazetede yer alan haberlerle Ecevit Hükümetini istifaya sürükleyen süreci başlatmış ve kamuoyunun hafızasında *'hükümet düşüren müesseseler'* olarak kalmıştır⁴². Bunların yanı sıra TÜSİAD, 24 Aralık 1995'de yapılan erken genel seçimlerden sonra merkez sağdaki partileri, seçmenin uyarısını dikkate alarak uzlaşmaya çağırması ve sonrasında 26. Genel Kurulun açılış konuşmasında güçlü bir hükümet istemesi, bu baskı grubunun ne derece 'baskın' olduğunu göstermektedir⁴³.

Türkiye'de 1970'li yıllardan itibaren özellikle sanayi burjuvazisi içinde siyasi iktidarı ekonomik ve siyasal açıdan eleştiren, para politikasından eğitime, seçim sisteminden anayasaya kadar birçok konuda alternatif projeler üreten ve bu projeleri topluma yayan bir kamusal topluluk kendisini göstermiştir. Güneydoğu Raporları ve Bülent TANÖR tarafından hazırlanıp TÜSİAD tarafından sahiplenilen Demokratikleşme Perspektifleri başlıklı proje rehberi, devleti temsil eden kimselerin de tepkisini çekmiştir. Tüm bu faaliyetler, burjuvaziyi ülke içindeki siyasal koşullara daha duyarlı hale getirebilir ve demokratik hukuk devletinde sivil toplumun gücünü artırabilir⁴⁴.

⁴¹ Aslan, Seyfettin, Gül, Cengiz, s.97.

⁴² Şahin, Tarık, Siyasi Katılım ve Baskı Grupları, Makro Ltd. Şti., Ankara, 1994, s. 102.

⁴³ Aslan, Seyfettin, Gül, Cengiz, s.98.

⁴⁴ Caniklioğlu, Dikmen, Meltem, s.116.

C. Vakıflar

Vakıfların kökeni hem Doğu'da, hem de Batı'da bulunmaktadır. Bizim toplumumuzda ise, vakfın temelleri İslam Hukukuna dayanmaktadır. Vakıf, İslam topluluklarında hayır, sosyal yardımlaşma, dayanışma gibi toplumsal düşüncelerle ortaya çıkmıştır. Tanzimat sonrasında vakıfların merkezi yönetim ve denetimi Evkaf Nezareti'ne bağlanmıştır. 1924'de Evkaf Nezareti ortadan kaldırılmış ve Vakıflar Genel Müdürlüğü kurulmuştur. 1935'de, 2762 sayılı kanun ile bu alan yeniden düzenlenmiştir. Sonrasında 1967'de çıkarılan 903 sayılı kanun ile tekrar düzenleme yapılmıştır⁴⁵.

1982 Anayasasının 33.maddesinde dernek özgürlüğüne ilişkin yapılan düzenlemeler son fıkra uyarınca vakıflar için de uygulanacaktır. Bu itibarla, tekrardan kaçınmak için dernekler kısmında anayasal düzenlemeye ve değişikliklere ilişkin yapılan açıklamalara atıfta bulunmakla yetiniyorum.

İHAS'ın 11.maddesinin 1.fıkrasında güvence altına alınan hükme göre, herkes asayiş bozmayan toplantılar yapma hakkına sahiptir. Bu itibarla, bireyler bir araya gelerek dernek, vakıf veya sendika kurabilecek ya da kurulmuş olan bu örgütlere üye olabileceklerdir. Ancak bu hakkın kullanılması, demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde kamu düzeninin sağlanması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın, ahlakın ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla yasayla sınırlanabilir (md.11/2).

Hali hazırda yürürlükte olan 5737 sayılı Vakıflar Kanunu, Anayasa değişikliklerine uygun olarak düzenlenmiştir. Bu kanunun amaçları, vakıfların yönetimi, faaliyeti ve denetimi, yurtiçi ve yurtdışındaki taşınır ve taşınmaz vakıf kültür varlıklarının tescili, muhafazası, onarımı ve yaşatılması, vakıf varlıklarının ekonomik şekilde işletilmesi ve değerlendirilmesine ilişkin usul ve esasların belirlenmesi, Genel Müdürlüğün teşkilatının düzenlenmesidir (md.1).

1994 yılında kurulan Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), ulusal ve uluslararası pek çok önemli konunun özgürce ve nitelikli bir biçimde tartışılması amacı ile kurulmuştur. TESEV, ken-

⁴⁵ Caniklioğlu, Dikmen, Meltem, s.178.

disini toplumun karşılaştığı sorunlara çözüm oluşturma hedefiyle araştırmalar yürüten düşünce üretme merkezi olarak tanıtılmaktadır. TESEV, demokratik süreçte sivil toplumun daha aktif olmasını, bu konuda kamuoyunun bilinç kazanmasını, Kopenhag kriterleri doğrultusunda değişim gerçekleştirmeyi, Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgedeki rolünü teşvik etmeyi hedeflemektedir⁴⁶. TESEV' in 2009 yılında yayınladığı faaliyet raporu incelendiğinde kürt sorunu ile ilgili olarak rapor yayınladığı, Türkiye'nin siyasi sisteminde güvenlik kurumlarının rolüne ve önemine dikkat çeken reform yayınladıkları ve bu çalışmayı bir konferansla kamuoyuna duyurdukları, yargı reformu konusunda bir dizi konferans düzenledikleri, AB ile ilişkileri konusunda çalışmalar yapıldığı görülmektedir.

TESEV' in misyonu, amaçları ve somut anlamda çalışmaları değerlendirildiğinde sivil toplum kuruluşu olmasından öte siyasi iktidarı etkileme, bireylere uygulanacak işlemler hakkında kamuoyunu bilgilendirme, değişim sürecini hızlandırma gibi işlevlerinin olması sebebiyle bir baskı grubu olduğunu söylemek mümkündür. TESEV, her yıl yayınladığı faaliyet raporlarıyla, demokratikleşmenin hızlanması amacıyla yayınlanan kitaplarla ve dış politika alanında yürüttüğü araştırma projeleri, seminer ve panellerle siyasal sürece dahil olmakta ve kamuoyunu bilgilendirmektedir. Tüm bu sebeplerle, TESEV' in demokrasinin vazgeçilmez unsuru olan baskı grubunun iyi bir örneği olduğunu söylemek mümkündür.

D. Sendikalar

Örgütsel yapı olarak derneklerle benzer olan sendikalar, amaç ve işlev bakımından derneklerden ayrılır. Sosyal hakları geliştirmekte en etkili araç olan sendikalarda, mesleki çıkarları savunma ve sosyal hakları gerçekleştirme amacı ön plandadır. Sendikaların amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik bu faaliyetleri ise etkili ve önemli bir baskı aracı olmaktadır. Hatta sendikaların baskı grubu olarak işlevleri derneklerden daha belirgindir⁴⁷.

⁴⁶ <http://www.tesev.org.tr/default.asp?PG=HAKTRS02> (E.T:18.12.2011).

⁴⁷ Kaboğlu, İbrahim, Kolektif Özgürlükler, s.60, Balkır, Gönül, Türk Anayasa Yargısında Sosyal Hakların Korunması, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli, 2009, s.190-191; Batum Süheyl/İnceoğlu Sibel/Öztezel Aslıhan/Tokuzlu Bertan Lami, s.76.

Sosyal devlet anlayışının ve demokrasinin en önemli unsurlarından birini oluşturan sendikaların gerek anayasalarda gerekse yasalarda belirtilen görev ve yetkileriyle bir taraftan imzaladıkları toplu iş sözleşmeleriyle işkolları düzeyinde sosyo-ekonomik hayatı etkilerken diğer yandan bazı devlet kuruluşlarının sosyo-ekonomik kararlarına ve çalışma mevzuatının hazırlanmasına sağladıkları katkılarla siyasi hayatı da etkilemektedir⁴⁸.

Sendikalardaki otoriter eğilimler, ileri sanayi ülkelerinde ve çoğu kez bu ülkelerin gelişmiş sendikalarında görülen bürokratikleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak Türkiye’de sendikacılık henüz bu ölçüde bürokratikleşme aşamasına varmadığı halde demokratik kurallardan sapma eğilimlerinin görülmesi şaşırtıcıdır⁴⁹. Türkiye’de ‘etkili’ olarak nitelendirilebilecek baskı gruplarından sendikaların iç işleyişinin de demokratik olması asıl amaca ulaşılması bakımından bir gerekliliktir.

Günümüz sendikacılığında görülen bürokratlaşma ve merkezileşme eğilimleri sendikaıçi demokrasiyi olumsuz etkilemesine rağmen sendikaıçi demokrasi, gerçekleşmesi mümkün ve gerekli bir olgudur. Sendikaıçi demokrasinin sağlanması, her şeyden önce sendika üyelerinin bilinçlenmeleri ve sendikanın yönetim faaliyetlerine ilgili duymaları ile mümkün olur. Öte yandan, sendikaların tek amacı üyelerinin ekonomik çıkarlarını geliştirmek olmadığından üyelerine demokratik yaşamın kurallarını öğretmeleri faydalı olacaktır⁵⁰.

Türkiye’de işçi sendikalarının kurulması, çok partili yaşama geçişle paralellik gös-termektedir. 1946’da sınıf esasına dayalı dernek kurma yasağı kaldırılmış ardından 1947’de Sendikalar Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanun, sendikaların siyasete uzak olmasını öngö-rüyor ve grev hakkı tanımyordu. Bu kısıtlı alan dahilinde 1952 yılında Tür-

⁴⁸ Demir, Fevzi, İş Hukuku ve Uygulaması, İzmir, 2005, s.310. Nitekim AYM’si verdiği bir kararda, sendika özgürlüğünün ikili karakterini “sendika kurma özgürlüğü bir yandan demokrasiye dayalı düzeni oluşturan kişiliğe bağlı hak ve ödevlerdendir. Öte yandan da toplumsal yaşantıyı çağdaş uygarlık düzenine erişirme amacını güden sosyal ve iktisadi hak ve ödevlerdendir” biçiminde ifade etmiştir. E.1972/3. K.1970/48, K.T:8.2.1972, AYMK, R.G. 19.10.1972-1434. BALKIR Gönül, s.206

⁴⁹ Şahlanan, Fevzi, Sendikaların İşleyişinin Demokratik İlkelere Uygunluğu, Fakülteler Matbaası, 1980, s.1.

⁵⁰ Şahlanan, Fevzi, s.12-13.

kiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) kurulmuştur⁵¹. Daha özgürleştirici bir anayasa niteliğinde olan 1961 Anayasası sayesinde 1963'te yeni bir Sendika Kanunu, Toplu-İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu yürürlüğe girmiştir. Böylece sendikaların baskı grubu olarak daha etkili olması mümkün olmuştur. 1982 Anayasasında sendika özgürlüğüne ilişkin hükümler, çalışma ile ilgili hükümler başlığı altında yer bulmaktadır. Kanaatimce, bir hakkı veya özgürlüğü tanıyan hükmün çalışma ile ilgili hükümler kısmında yer alması sistematik açıdan yerinde değildir.

1982 Anayasası, sendikanın fonksiyonunu, çalışma ilişkilerine ve üyelerinin ekonomik ve sosyal menfaatlerinin korunmasına indirgemmiştir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Uzmanlar Komisyonu ve Sendika Özgürlüğü Komitesi, işçi sendikalarının işkolu esasına göre kurulmasını ve ülke çapında faaliyet gütmelerini emreden kuralı uluslararası normlara aykırı bulmuştur⁵². 1995, 2001 ve 2010 yılında Anayasa'da yapılan değişikliklerle sendika faaliyetlerinin alanları genişletilmiş ve güvence altına alınmıştır.

Hiç kimsenin bir sendikaya üye olmaya ya da üyelikten ayrılmaya zorlanmaması, ancak kanunla sınırlanabilmesi 1982 Anayasasında güvence altına alınmıştır (md.51/1,2). 1982 Anayasasında güvence altına alınan sendika özgürlüğünün kuruluş, teşkilat ve denetim esasları 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ile düzenlenmiştir. Bu kanunun 3.maddesinde yer alan sendikaların Türkiye çapında faaliyette bulunması koşulu sendikaları güçlendirici nitelikte olsa dahi sendika kurmayı zorlaştırdığı için kısıtlayıcı bir hükümdür⁵³.

Sendika özgürlüğü kapsamında ele alınması gereken diğer bir husus, kamu görevlilerinin sendika kurma hakkıdır. Kamu görevlilerinin sendikal hakları, herhangi somut ve ciddi bir hak talebi olmaksızın ilk kez 1961 Anayasasında tanınmıştır. Ancak bu güvenceler, 1971 değişikliği ile ortadan kaldırılmıştır. 1982 Anayasası da ilk halinde kamu görevlilerinin sendikal hakları konusunda sessiz kalmıştır. 1995 ve 2001 iyileştirmeleriyle kamu görevlilerine grev hakkını içermemekle beraber sendika kurma hakkı yeniden tanınmıştır⁵⁴.

⁵¹ Aslan, Seyfettin/ Gül Cengiz, s.95.

⁵² Caniklioğlu, Dikmen, Meltem, s.180.

⁵³ Batum Süheyl/İnceoğlu Sibel/Öztezel Aslıhan/Tokuzlu Bertan Lami, s.77

⁵⁴ Batum Süheyl/İnceoğlu Sibel/Öztezel Aslıhan/Tokuzlu Bertan Lami, s.77.

Türkiye’de sendikalar siyasal süreci etkilemek için ne gibi yöntemlere başvururlar? Sendikalar siyasal süreçte söz sahibi olabilmek için gösteri yürüyüşleri, mitingler ve toplantılar düzenlerler. Bunların yanı sıra, sendika yöneticileri seminerler düzenleyerek ve bildiriler yayımlayarak kamuoyunu aydınlatmayı ve işçi lehine değişimi gerçekleştirmeyi amaçlamaktadırlar. Sendikalaşma özgürlüğünün korunması ilkesi sadece istenen sendikaya üye olma hakkını değil serbestçe sendikal faaliyette bulunabilme hakkını da içine alır. Bonn Anayasasında, yalnız çalışanın sendikalaşma özgürlüğü değil aynı zamanda serbestçe sendikal çalışmalarda bulunabilmesi de sağlanmış ve böylece işverene karşı korunmuştur (md.9/3). Nitekim Alman Federal Anayasa Mahkemesi bir kararında, sendika seçimleri için işyerinde ve çalışma saatlerinde yapılacak propaganda çalışmalarını belli sınırlar içinde meşru sayılması gerektiğini ifade etmiştir⁵⁵.

ABD’de yaygın olan bir uygulamaya göre, toplu iş sözleşmelerine “örgütlenme” veya “sendikal güvenlik” başlıkları altında düzenlenen birtakım hükümlerle işverenin sadece toplu sözleşmeye taraf olan sendika üyesi işçileri ya da belli bir süre içinde sendikaya girecek işçileri işe alması ya da en azından bu işçilere öncelik tanınması şartı getirilmektedir. Böylesi bir hüküm, işçinin hiçbir sendikaya üye olma hakkını ihlal etmekle birlikte sendikal çoğulculuk ilkesine de aykırı düşmektedir. Fransız Danıştay’ı bu konu ile ilgili bir kararında, işe aldırma tekelinin tanınmasını sendikal özgürlüğe aykırı bulmuştur⁵⁶.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 23. maddesinin 3. fıkrasında, herkesin çıkarlarının korunması için sendikalar kurma ve katılma hakkının olduğu düzenlenmiştir. Böylece, sendika hakkı, dernek kurma hakkından ayrı bir biçimde sosyal haklarla beraber ele alınmıştır⁵⁷.

İHAS’ta sendika özgürlüğüne ilişkin yapılacak açıklamanın tekrar mahiyetinde olmaması için dernekler kısmına atıfta bulunmak ile yetiniyorum. BM Medeni Ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmenin 22.maddesinde herkesin kendi çıkarlarını korumak için sendika ku-

⁵⁵ Tanör, Bülent, Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar, May Yayınları, İstanbul, 1978, s.265.

⁵⁶ Tanör, Bülent, s.267.

⁵⁷ Balkır, Gönül, s.198

rabileceği düzenlenmiş ve bu maddenin hiçbir hükmünün Sendika Kurma Özgürlüğü Ve Sendika Hakkının Korunmasına İlişkin 1948 tarihli Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesine taraf olan devletlere bu sözleşmede öngörülen güvencelere zarar verecek hukuki uygulamalarda bulunma yetkisini vermeyeceği hüküm altına alınmıştır. Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi'nin 8.maddesinde herkesin ekonomik ve sosyal çıkarlarının geliştirmesi ve korunması için sendika kurma ve dilediği sendikaya girme hakkı vardır.

Avrupa Sosyal Şartı'nın 5.maddesinde, taraf devletlerin çalışanların ve çalıştıranların ekonomik ve sosyal çıkarlarının korunması için yerel, ulusal veya uluslararası örgütler kurulmasını veya bu örgütlere üye olunmasını sağlamak veya geliştirmek amacıyla ulusal mevzuatın bu özgürlüğü zedelemesini veya zedeleyici bir biçimde uygulamasını önlemeyi taahhüt ettikleri vurgulanmıştır. Böylece bu düzenleme ile tüm çalışanlara sendika hakkı tanınmıştır⁵⁸.

Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından yapılan çalışmalarda, çeşitli sözleşmelerde sendikal haklar değişik yönleriyle tanınarak güvence altına alınmıştır. Sendika hakkını ele alan sözleşme veya tavsiye kararlarından bazıları; "1948 Tarihli Sendika Özgürlüğü ve Sendika Hakkının Korunmasına İlişkin 87 Sayılı Sözleşme", "1949 tarihli Örgütlere ve Toplu Pazarlık Hakkına İlişkin 141 Sayılı Sözleşme", "1978 tarihli Kamu Yönetiminde Çalışma İlişkilerine Dair 151 Sayılı Sözleşme"ler gibi⁵⁹.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bir başvurucunun 11.maddenin ihlali iddiası ile yaptığı başvuru üzerine, Belçika Ulusal Polis Sendikası davasında, ihlal olmadığı yönünde karar vermiştir. Başvurucu, bölge ve belde memurları bakımından kadrolaşmanın yapısı, işe alma şartları ve meslekte ilerleme gibi konularda İçişleri Bakanlığı ile istişare edebilmek için en fazla temsil kabiliyetine sahip olan örgüt olarak tanınmak gerektiğini ancak kendisine bu statünün hükümet tarafından tanınmadığından şikayet etmiştir. Mahkeme, sendika özgürlüğünün örgütlenme özgürlüğünün özel bir şekli olduğunu fakat 11.maddede devletin sendikalara veya onların üyelerine belli biçimde davranması-

⁵⁸ Balkır, Gönül, s.201.

⁵⁹ Balkır, Gönül, s.151.

nı (istişare etmesini) güvence altına almadığını ifade etmiştir. Mahkemeye göre, sözleşmenin 11.maddesinin 1.fıkrası, sendikanın görüşünün dinlenmesini sağlayan usullerin seçiminde sözleşmeci devletleri serbest bırakmıştır. Sendikalarla istişare etmek, bu usullerden biridir ancak başka usullerde vardır. Ayrıca, başvuru sendika taleplerinin hükümet tarafından ihmal edildiğinden şikayetçi olmamıştır. Bu nedenlerle, Mahkeme, 11.maddenin ihlal edilmediği yönünde karar vermiştir⁶⁰.

Gerçekten sözleşmenin 11.maddesi çıkarların korunması için sendika kurma özgürlüğünün varlığını ve belli bazı durumlarda sınırlandırabileceğini düzenlemiştir. Bununla beraber sendika ile devlet arasında bu özgürlüğün kullanılmasında nasıl bir yol izleneceği somut olarak belirlenmemiştir. Bu itibarla, Mahkemenin 11.maddenin ihlal edilmediği yönündeki kararı yerindedir.

E. Barolar

Barolar, avukatlık mesleğinin dayanışma ile korunması ve geliştirilmesi için kurulan, avukatlığın ortak ihtiyaçlarını karşılamayı hedefleyen, hukukun üstünlüğünü ve insan haklarını savunan ve koruyan tüzel kişiliğe sahip kamusal niteliği haiz bağımsız, demokratik-nitelikteki meslek kuruluşlarıdır.

Türkiye Barolar Birliği, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşudur. (1982 Ana-yasası 135.madde). Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, gönüllü üyelik, yasayla kurulma, hukuki nitelikleri, işlevleri, faaliyetleri itibariyle sivil toplum kuruluşlarından farklıdır⁶¹. Baroların demokratik kitle örgütü veya sivil toplum kuruluşu olup olmadığı hususu tartışmalıdır. Ancak baroların ikili fonksiyonun olduğunu söyleyebiliriz. Bir tarafı sivil toplum diğer tarafı politik toplum içinde olan özel kurumlardır. Barolar mesleki ve ekonomik çıkarların yanı sıra demokratik taleplerde de bulunan bir kurumdur. Baroların bu özelliği, onları demokratik kitle örgütüne yaklaştırır. Ne

⁶⁰ 27.10.1975 tarihli Belçika Ulusal Polis Sendikası Davası hakkında detaylı bilgi için bkz: <http://ihami.anadolu.edu.tr/aihgoster.asp?id=20> (E.T.15.12.2011).

⁶¹ <http://www.step.org.tr/images/UserFiles/Image/dokumanlar/STEPSon-YanRaporlar/Uluslararası%20STEP%20Türkiye%20Ulke%20Raporu.zip> s.31. (E.T.18.12.2011).

var ki, mecburi üyelik ve zorunlu aidatlar gibi nedenlerle barolar, sivil toplum kuruluşu değildir. Fakat baroların bu özelliği, ülkenin içinde bulunduğu birçok koşulda hassasiyet göstermesine, sivil toplum kuruluşu gibi hareket etmesine engel değildir⁶².

Barolar, varlığını mesleki sorunları çözmek ve mesleki temelin sürmesi, devam etmesi doğrultusunda mücadele ederek devam ettirirler. Somut hukuk normlarına göre barolar;

- a. Meslek Örgütü (1982 Anayasası md.135 ve Avukatlık Kanunu md.76)
- b. Hukuk Kurumu (Avukatlık Kanunu md.76)
- c. Siyasal Baskı Grubu (1982 Anayasası md.135)⁶³

1982 Anayasası, diğer sivil örgütler gibi barolara da kısıtlamalar getirmiştir. Baroların etkinliğinin azaltılması için siyaset yasağının konulması, mali ve idari işlerde Adalet Bakanlığı'na bağlı olması gibi düzenlemeler yapılmıştır. 1995 yılında yapılan iyileştirmelerle meslek kuruluşları için getirilen siyaset yasağı kaldırılmıştır. Böylece, baroların siyaset yapma hakkı pozitif hukuk normlarıyla sağlanmıştır. Baroların geniş anlamda siyaset yapması sadece bir hak olarak değil aynı zamanda bir yükümlülük olarak ta değerlendirilmelidir. Baroların anayasal ve yasal kuruluş amaçları incelendiğinde sadece mesleki amaçların yerine getirilmesinin yeterli olmadığı siyaset yapmalarının da gerekli olduğu görülür. Anayasanın 135.maddesinde yer alan ortak ihtiyaçların karşılanması, mesleki faaliyetlerin kolaylaştırılması ve mesleğin genel çıkarlarına uygun gelişmesinin sağlanması hedeflerine ulaşılması için mesleki çalışmalarının yanında siyasal baskı grubu olarak ta çalışmaları gerekmektedir⁶⁴.Gerçekten de meslek kuruluşları, o mesleğe mensup olan kişilerin menfaatlerini ön planda tutarken siyasi yaşama da katılmış olmaktadır.

Türkiye'nin son zamanlarda gündemini meşgul eden birçok konu, hukuku yakından ilgilendirmektedir. Bunlardan ilki, merkezin-

⁶² Bilgici, Özcan, Baskı Gruplarının Siyasi Karar Alma Organları Üzerindeki Etkisi: Türkiye Barolar Birliği Örneği (Yüksek Lisans Tezi) ,Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekim, 2010, s.79.

⁶³ Bilgici, Özcan, s.80.

⁶⁴ Bilgici, Özcan, s.85.

de PKK sorunu olan tüm Ortadoğu'yu ilgilendiren alanın hukuksal zeminde tartışılması, ikincisi, Avrupa Birliği ile Türkiye'nin ortaklık hukuku çerçevesinde ilerlemesi ve ilişkilerin yoğunlaştırılması, üçüncüsü Arabuluculuk Yasası tartışmasıdır⁶⁵. Türkiye'nin uzun yıllardır aşılamayan bir sorunu olan kadına yönelik şiddet konusunda da barolar ve TBB'nin duruşu ve yaptığı çalışmalar çözüme ulaşmada katkı sağlayıcı niteliktedir. Bu sorunların ortak yönü, çözümünü için hukuka duyulan ihtiyaçtır. Nitekim, barolar ve TBB, siyasi ve hukuki yönü bulunan bu sorunlara çözüm arayışında etkin rol oynamalıdır. TBB'nin siyasal iktidarı etkileme çabaları, demokrasinin gelişimi, siyasal katılımın artması ve toplumsal sorunlara daha duyarlı hale getirilmesi konularında önemlidir. Son yıllara kadar siyasal sistem ve kamuoyu üzerinde etkinliği sınırlı olan barolar ve TBB, 2009'da etkinliğini artırmıştır. Bu durumu destekleyen örnekler, imam hatipli bir başbakanı içine sindiremediğini ifade edebilmesi, katsayı eşitsizliğini ortadan kaldıran kararın iptalini ve hukukun üstünlüğünü koruma adına talep etmesi, Ergenekon Terör Örgütüne ilişkin soruşturma ve kovuşturmayı takip için komisyon oluşturması, Arabulucuk Yasasının görüşüldüğü toplantıya alınmaması ve tepki olarak kırmızı kart göstererek girmeleri gibi⁶⁶.

IV. BASKI GRUPLARI KAVRAMININ BENZER KAVRAMLARLA İLİŞKİLERİ

A. Baskı Grupları ve Çıkar Grupları

Bazı yazarlar, çıkar grupları ile baskı gruplarını aynı anlamda kullanırken bazı yazarlar ise ayırım yapmayı daha doğru bulmaktadır. Çıkar grupları ile baskı grupları arasında ayırım yapan yazarlara göre, çıkar grubunun baskı grubu olabilmesi için siyasal süreci etkileme faaliyetlerinde bulunması gerekir⁶⁷. *Levine ve Cornwell*'e göre ise, çıkar veya baskı grupları, bazı ortak amaçları gerçekleştirmek için bir araya gelen ve bazen siyasal süreçte de yer alan örgütlü gruplardır.

⁶⁵ Bilgici, Özcan, s.89.

⁶⁶ Bilgici, Özcan, s.114-115.

⁶⁷ Bu konuda Hague, Harrop ve Breslin çıkar grubu kavramını tercih etmektedirler. ARI Tayyar s. 76. Bu konuda Hague, Harrop ve Breslin çıkar grubu kavramını tercih etmektedirler.

Akad' a göre, adı ister çıkar grupları ister baskı grupları olsun, çağın anlayışına paralel olarak bir anlamda toplumun çıkarlarını yönetenlere ileterek bu yönde bir kamuoyu oluşturur ve siyaset alanında aktif rol oynarlar. Bu nedenledir ki, baskı grubundan, toplumdaki çeşitli sosyal güçlerin bilinçli bir biçimde örgütlenerek kendi çıkarları doğrultusunda toplumsal çıkarları iktidara ileten ve onunla karar verme işlemini paylaşarak kitlenin gerçek iradesini belirleyen ve yönetime meşruluk kazandıran çoğulcu gruplar anlaşılmalıdır⁶⁸. Bu düşünceden hareket edildiğinde, çıkar grupları ve baskı grupları arasındaki ayırmda ortadan kalkmış oluyor. Diğer yandan, *Truman'* a göre, çıkar grubu, bir veya birden fazla ortak amacı paylaşan ve toplum içinde kendi görüşlerini ve davranış biçimlerini korumak, yaymak ve geliştirmek için faaliyetler gerçekleştiren gruplardır. Yazara göre, toplumda ortaya çıkan her grup, çıkar grubu değildir. Grubun üyeleri tarafından amaçların gerçekleştirilmesi için belli yöntemler kullanılıyorsa çıkar grubu olarak adlandırılmalıdır⁶⁹. *Ballise*, çıkar grupları yerine baskı grupları ifadesini kullanmayı tercih etmekte ve baskı grubunu, belli bir uyum ve ortak amaç çerçevesinde bir araya gelen ve siyasal karar alma sürecini etkilemeye çalışan toplumsal gruplar olarak tanımlamaktadır⁷⁰.

B. Baskı Grupları Ve Siyasi Partiler

Teknik olmayan genel anlamda partiler, siyasal toplulukların tarihi kadar eskidir. Kral saraylarında oluşan gruplar çıkarlarını gerçekleştirebilmek için kendilerini kabul ettirmek için uğraşmışlardır, aynı durum cumhuriyetlerde de görülmüştür. Siyasi partilerin temsil ettikleri düşüncelerin hedef içeriğini tarihsel bakımdan belli kategorilere ayırmak mümkündür. Ama bütün siyasi partiler tek iddiayı taşımaktadır. Tüm partilerin hedefi yurttaşların en yüksek refah düzeyine erişmelerini sağlamaktadır⁷¹.

Çağdaş demokratik devletlerde, siyasi partiler belli görüşler ve önderler etrafında bireyleri toplamak ve bireylerin isteklerini siyasi

⁶⁸ Akad, Mehmet , s.67.

⁶⁹ Arı, Tayyar, s. 76.

⁷⁰ Arı, Tayyar, s.77.

⁷¹ Doehring Karl, Genel Devlet Kuramı (Genel Kamu Hukuku),Yeniden Düzenlenmiş İkinci Baskı, Türkçeye Çeviren: Ahmet Mumcu, İnkılap Yayınevi, Ankara, 2002, s. 186.

iktidara ulaştırmak suretiyle demokrasinin gelişmesine yardımcı olurlar. G. Vedel; “Demokrasi, siyasi partiler olmaksızın yaşayamaz ancak siyasi partiler yüzünden de son bulabilir.” söylemiyle siyasi partilerin demokrasinin vazgeçilmezi veya sona erişi olabileceğini vurgulamıştır⁷².

1982 Anayasası, dernek kurma özgürlüğünün ulusal güvenlik, kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın, ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacı ile sınırlanabileceği düzenlenmişken parti kurma hakkına yalnızca vatandaş olma kaydı koyulmuştur. Partilerin serbestçe kurulabilmesi, kurulmanın hukuksal yönden herhangi bir izne ve tescil yükümlülüğüne bağlı olmamasını ifade eder. Kanuna dayanan ya da zorla gerçekleştirilen iki partili ya da tek partili sistem, partilerin serbestçe kurulması esasına aykırılık teşkil eder⁷³.

Siyasi partilerle baskı gruplarını ayıran temel kriter, fonksiyonel bir yaklaşımla belirlenebilir. Siyasal partiler, ortak görüşleri paylaşan insanların siyasal iktidarı ele geçirmek amacıyla kurdukları örgüt olarak tanımlanmaktadır⁷⁴. Bir başka tanıma göre, siyasal partiler, halkın desteğini sağlamak suretiyle siyasal iktidarı ele geçirmeye ve sürdürmeye çalışan sürekli ve aynı zamanda istikrarlı bir örgüte sahip siyasal topluluklardır⁷⁵.

Duverger, siyasal partilerin kökenini iki ayrı kolla açıklamaktadır. Bunlar; “seçimlerde ve parlamentoda doğan partiler” ve “parlamento dışı doğan partiler” dir. Demokrasinin geliştiği toplumlarda ikinci türün geçerli olduğunu ve bunların sendikalar, tarım kooperatifleri ve köylü meslek kuruluşları, öğrenci dernekleri ve üniversite grupları, kilise ve dinsel mezhepler, sanayi ve ticaret gruplarıncı kurulduğunu ifade etmektedir⁷⁶.

⁷² Akad, Mehmet/Dinçkol, Vural, Bihterin, Genel Kamu Hukuku, Gözden Geçirilmiş Dördüncü Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s.401.

⁷³ Tanilli, Server, Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1981, s.223-224.

⁷⁴ Özbudun, Ergun, 100 Soruda Siyasi Partiler :Partilerin Hukuki Rejimi : Türkiye’de Partiler, Sosyal Bilimler Derneği Yay., Ankara, 1974, s. 77-78. Özbudun, Ergun, Siyasi Partiler, Ankara, S.B.D., 1974, s.4.

⁷⁵ Özbudun, Ergun, Siyasi Partiler, s.4.

⁷⁶ Akad, Mehmet, s.86.

Siyasal partilerin sendika ve derneklerden amaç ve boyutları açısından farkları bulunmaktadır. Siyasi partilerin diğer gruplardan en önemli farkı, alanı itibariyle içinde tüm bu gruplar üzerinde etkili olan iktidar mekanizmasının teşekkül etmiş olmasıdır⁷⁷. Ayrıca, baskı grupları, siyasi partilerin aksine devlet yönetimi makamlarına kendi temsilcilerini getirmek ve böylece devlet politikasını kendi görüşlerine paralel olarak saptayıp yürütme amacı gütmemeleridir. Bu grupların amacı siyasi iktidarı çeşitli yollarla etkilemektir⁷⁸. Partiler, katılımı seçmenleri kadrolaştırmak suretiyle gerçekleştirir. Siyasal partiler, eğitim, seçim, kanaat oluşturma ve parlamento işlevleri çerçevesinde amaçlarını yerine getirirler⁷⁹. Sendika ve derneklerden başlıca farkları ise, siyasal iktidarı ele geçirme eğiliminin olması, devlet yönetimi makamlarına kendi temsilcilerini getirmesi, devlet politikasını kendi düşüncelerine göre yürütme amacını taşıması, çok geniş bir alana yayılması ve ülkenin temel sorunlarını kucaklaması bakımındandır⁸⁰. Baskı gruplarının temel amacı ise, toplumdaki sosyal güçlerin çıkarlar etrafında örgütlenerek iktidarla diyalog kurmaktır. Bu nedendir ki, baskı gruplarının *görünürdeki fonksiyonu*, çıkarların savunulması iken iktidarla ilişkileri ise *saklı fonksiyonu* meydana getirir⁸¹.

Baskı grupları ile siyasiler arasındaki bir ilişki biçimi ise, baskı gruplarının hangi partiye mensup olduğuna bakmaksızın politikacılarla doğrudan kurduğu diyalogdur. Kendi çıkarlarını siyasal karar alma sürecinde ortaya koyabilmek için bu kişilerle bağlantı kurarlar. Seçimlerde destek verir ve oy toplanmasına yardımcı olurlar⁸². Kanaatimce böyle bir yaklaşım, baskı gruplarının demokratik yollardan sorunları dile getirme ve iktidara ulaştırma amacından uzaklaşmasına sebep olmaktadır.

Siyasi partilerin önceden izin almaksızın kurulması, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsuru olması 1982 Anayasasında düzenlenmiştir (md.68/2,3). Siyasi partiler, meclis çalışmalarına parti mec-

⁷⁷ Topçular, Hamide, Hukuk Sosyolojisi Dersleri (Sosyoloji Açısından Hukuk), Işın Yayıncılık, Ankara, 1984, s.160.

⁷⁸ Batum Süheyl/İnceoğlu Sibel/Öztezel Aslıhan/Tokuzlu Bertan Lami, s.71.

⁷⁹ Kaboğlu, İbrahim, Kolektif Özgürlükler, s.61.

⁸⁰ Teziç, Erdoğan, Siyasal Partiler, Gerçek Yay., İstanbul, 1976, s.8, AKAD Mehmet, s.70.

⁸¹ Akad, Mehmet, s.70-71.

⁸² Akad, Mehmet, s.87.

lis grupları aracılığıyla katılırlar. 1982 Anayasasına göre, siyasi parti grupları, en az yirmi üyeden meydana gelir (md.95/2). 1961 Anayasasında on olan üye sayısının yirmiye çıkarılmasının nedeni meclis çalışmalarını kolaylaştırmaktır⁸³.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nin isminde komünist kelimesinin geçmesi ve tüzüğünde azınlıklar yaratmak suretiyle Türk ulusunun bölünmesi amacını güttüğü gerekçesiyle AYM'si tarafından kapatılma kararının verilmesini, İHAS md.11 ihlali olarak değerlendirmiştir. Mahkeme, fiili bir şiddet tehlikesi veya ifadede bulunulmasıyla bir şiddet hareketinin doğrudan tahrik edilmesi arasında nedensellik bağı kurulmadan sadece ifadelerin içeriğinin kısıtlamaları gerektirdiği sonucuna ulaşmak için yeterli saymıştır. Ayrıca, Mahkeme, TBKP'nin henüz faaliyetlerine başlamadan kapatıldığını, sadece partinin tüzük ve programına dayanarak kapatma kararı verildiğini ancak AYM'nin kararından da anlaşılacağı üzere tüzük ve programda partinin gerçek amaçlarını düşündürecek bir şey olmadığını ifade eder⁸⁴.

Toplumu oluşturan bireylerin kaygılarının ve isteklerinin siyasal iktidara aktarılmasında demokrasi için vazgeçilmez olduğunu düşündüğümüz siyasi partiler veya baskı gruplarının ifade özgürlüğünü kullanmalarına sınırlama getirilmesi ancak belli koşullarla mümkündür. Bir partinin sadece programından dolayı yargılanması siyasi partilerin demokrasinin gelişimi için sağlayacakları katkıyı engellemek anlamına gelir ki bu da kabul edilebilir bir durum değildir.

C. Baskı Grupları Ve Lobby

Lobby kavramı, baskı grupları kavramından farklı olmasına rağmen zaman zaman aynı anlamda kullanılmıştır. Lobby sözcüğü, parlamentonun koridoru ile aynı anlamdadır. Lobbyciler, genellikle meclis koridorlarında milletvekilleri ile ilişki kurarak belirli konularda, bir yasanın çıkarılması için faaliyet gösteren ve siyasileri ikna etmeye çalışan kişiler olabileceği gibi aynı zamanda bağımsız çalışan ve

⁸³ Özbudun, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2005, s.286.

⁸⁴ 30.01.1998 tarihli Türkiye Birleşik Komünist Partisi Davası hakkında detaylı bilgi için bkz: <http://ihami.anadolu.edu.tr/aihmgooster.asp?id=732> (E.T: 15. 12.2011).

yalnızca bu işten geçimlerini sağlayan kişiler de olabilir⁸⁵. Bir başka tanıma göre lobby; karar alıcıların belli politikaları benimsemeleri ve uygulamalarını sağlamak amacıyla girişilen etkileme faaliyetidir⁸⁶.

ABD' de 1946 tarihli Federal Lobby Kanunu'nda Amerikan Kongre' sindeki yasaları etkilemeye veya yasanın çıkmasını veya çıkmamasını sağlamaya çalışan bunun için doğrudan toplanan veya asıl amacı bu olan kişiler Lobbyci olarak tanımlanmakta ve bu vasıfları taşıyan kişilerin her üç ayda bir harcamalarına ilişkin kayıtları sunmaları istenmektedir⁸⁷.

Türkiye' de lobbycilik, genellikle bir örgüt adına mecliste kulis faaliyeti yapma biçiminde görülmektedir. Bu nedenle, bağımsız bir kanun simsarlığından ziyade baskı gruplarının çıkarları doğrultusunda faaliyet gösterme söz konusu olmaktadır. Baskı grupları, belirli çıkarlar çevresinde ve ortak amaca yönelik olarak kurulmuş iken lobbyciler, salt yasama üyeleri üzerinde etkinlik sağlayarak karar aldırma amacı ile faaliyet göstermektedir⁸⁸. Daha önce ifade ettiğimiz doktrindeki baskı grubunun siyasi iktidar üzerindeki etkin rolüne ve karar aldırma konusundaki etkinliğine göre baskı grubu niteliğinin kazanaçağı yönündeki düşünceninlobbyciliğin ülkemizde var olmadığı kabul edildiği taktirdedayanağının olmadığı görülmektedir.

D. Baskı Grupları ve Sivil Toplum Kuruluşları

Sivil toplum genel olarak devletten ayrı, devletle arasındaki ilişkide özerkliğe sahip olan ve toplumun üyeleri tarafından kendi çıkarlarını, korumak ve yaymak için gönüllü olarak kurulan örgütlenmelerin oluşturdukları bir birliklilik alanıdır⁸⁹.

⁸⁵ Nitekim, 1946' da ABD' de çıkarılan bir yasayla kanun simsarlığı düzenlenmiş ve böylelikle nasıl çalışacakları, hangi mali ilkelere uyacakları düzenlenmiştir. DİON Leon, LesGroupes Et Le PouvoirPolitqueAuxEtats- Unis, Quebec, P.U. Laval, 1965, s.113 vd. Akad, Mehmet, s.69' dan naklen.

⁸⁶ Tutkun, Yücel, "Uluslar Arası Platformda Etkinliğimizi Arttırabilmek İçin Lobi - Sivil Toplum Örgütlerinin Faaliyetleri Nasıl Olmalıdır?" http://scholar.google.com.tr/scholar?start=70&q=bask%C4%B1+gruplar%C4%B1+&hl=tr&as_sdt=0 (E. T:14.12.2011).

⁸⁷ Tutkun, Yücel, "Uluslar Arası Platformda Etkinliğimizi Arttırabilmek İçin Lobi - Sivil Toplum Örgütlerinin Faaliyetleri Nasıl Olmalıdır?" http://scholar.google.com.tr/scholar?start=70&q=bask%C4%B1+gruplar%C4%B1+&hl=tr&as_sdt=0 (E. T:14.12.2011).

⁸⁸ Akad, Mehmet, s.69.

⁸⁹ Caniklioğlu, Dikmen, Meltem, s. 21.

Feodalitenin çözülmesi, burjuvazinin ortaya çıkışı ve gelişmesi ile birlikte Batı Avrupa'da, 12.yüzyıldan itibaren şehirlerin yeniden önem kazanmasıyla birlikte şehir hayatını düzenleyen Roma Hukuku (CorpusJurisCivilis) yeniden kullanılmaya başlanmıştır. Sivil toplumdaki 'sivil' terimi, şehir hayatının getirdiği hak ve yükümlülükleri ifade eder⁹⁰.

Sivil toplum kuruluşu ifadesi son zamanlarda yaygın bir şekilde baskı grubunun yerine de kullanılmaya başlanmıştır. Ancak baskı grubunun asıl amacı siyasal iktidarı üyelerinin çıkarlarının kamu yararı ile uyumlu olduğuna dikkat çekerek karar mekanizmalarını bu yönde hareket etmeye sevk etmektir. Sivil toplum kuruluşunun en temel özelliğiningönüllü örgütlenme olduğu düşünülürken birçok baskı grubunun sivil toplum kuruluşu olmadığını görebiliriz. Kaldı ki, sivil toplum kuruluşları, devletin bir parçası değildir. Ancak devlet politikalarını etkileyebilir ve devletten maddi destek alabilir. Sivil toplum kuruluşları, siyasi alandaki konumları itibariyle adeta partilerin ve onların temsil ettikleri siyasi görüş farklılıklarının üzerinde bir noktada durmaktadırlar. Sivil toplum kuruluşlarının siyasal iktidarla ilişkisi daha çok yönetime katılma ve hükümet politikasının oluşmasına yardımcı olma şeklindedir. Baskı gruplarının temel amacı ise, siyasal iktidarı üyelerinin çıkarları doğrultusunda yönlendirmek ve karar mekanizmalarının bu yönde hareket etmesini sağlamaktır⁹¹.

V. BASKI GRUPLARININ DEMOKRASİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Demokrasi, tarih boyunca farklı şekillerde tanımlanmıştır. Birbirinden farklı tanımlara rağmen demokraside bulunması gereken özellikler, belli aralıklarla seçim, şeffaflık, seçimler arasındaki dönemlerde bireylerin istek ve şikayetlerini ifade edebilmeleri, muhalefetin iktidar olma imkanının bulunması, farklı düşüncelere saygı gibi. Sosyal ilişkiler ve sosyal grupları olan toplulukların sürekliliği, toplumu oluşturan birey, grup ve toplulukların asgari ölçüde birleşmelerine ve birbirlerine saygı göstermelerine bağlıdır⁹².

⁹⁰ Bayhan, Vehbi, "Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm", Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C:26, No:1, Sivas, Mayıs, 2002, s.4.

⁹¹ Bilgici, Özcan, s.15-16.

⁹² Bayhan, Vehbi, s.7.

Gelişmiş toplumlarda, örgütlü insan toplulukları ön plana çıkmaktadır. Bireyin bu örgütlenme içerisinde yer almaması halinde, kamusal yaşam üzerinde etkili olma, siyasi iktidarı etkileme imkanları da sınırlı olmaktadır⁹³. Böylesi bir toplumda, birey ile devlet arasındaki bağın kopmuş olmasından dolayı bireyin endişelerini, kaygılarını, isteklerini veya ihtiyaçlarını siyasi iktidara ulaştırma imkanı olmamaktadır.

Çoğulcu demokrasi, vatandaşların sadece seçimden seçime var olduklarını gösterdikleri bir rejim değildir. Çoğulcu demokrasinin gerçek anlamda uygulandığı toplumlarda, bireyler, örgütlü insan toplulukları aracılığıyla devamlı bir şekilde siyasi iktidara yön verirler. Bu itibarla, baskı grupları bireylere kamusal yaşama katılma imkanı veren araçlardan birini oluştururlar. Bir toplumun demokrasi alanında gelişmişlik düzeyini en iyi gösteren araçlardan birisi derneklerin sayısı, ne kadar aktif faaliyette bulunduğu ve bireylerin kaçının bu derneklere üye olduğudur⁹⁴. Çoğulcu toplum tipinin ortaya çıkışıyla bu yapının temel taşını oluşturan baskı grupları da hemen her sistemde yer almışlardır. Bunun neticesinde, dernekler, sendikalar, birlikler, meslek kuruluşları, yerel örgütler biçiminde kendini gösteren baskı grupları kamu hukuku alanında hak ve özgürlüklerin korunmasında siyasal iktidar-çıkar grupları bağlamında etkin rol üstlenmişlerdir⁹⁵. Demokratik bir devlet düzeninde, tüm kuruluşların niteliklerine uygun düştüğü ölçüde demokratik yapıya sahip olması gerekir⁹⁶.

Gruplar tarafından hükümet üzerinde kurulan baskı teşkilatsız olarak da yapılabilir ve bu durum hemen her hukuk sisteminde de vardır. Örgütlenmiş baskı, temsili demokraside farklı bir nitelik kazanır. Çoğulcu demokratik sistemlerde, çeşitli etkiler ve baskılar siyasi iktidara ulaşabilmelidir⁹⁷. Ancak böyle bir toplumda bireyler isteklerini örgütlü bir yapı içinde dışa vurma imkanına sahip olur.

Baskı grupları, iki farklı çıkar çatışmalarını birlikte sürdürmektedir. Bunlardan ilki, siyasal iktidarı elinde tutan yönetim organları iken, ikincisi ise, kamuoyunun kendi görüşlerine paralel olması için kitleye

⁹³ Batum Süheyl/İnceoğlu Sibel/Öztezel Aslıhan/Tokuzlu Bertan Lami, s. 45.

⁹⁴ Batum Süheyl/İnceoğlu Sibel/Öztezel Aslıhan/Tokuzlu Bertan Lami, s. 45

⁹⁵ Akad, Mehmet/ Dinçkol, Vural, Bihterin, s.410-411.

⁹⁶ Şahlanan, Fevzi, s.1.

⁹⁷ Tunaya Tarık Zafer, s.321.

dönük yapılan faaliyetlerdir. Baskı grupları, faaliyetlerinin her aşamasında istemlerini değişik yollardan dile getirdikleri kitleye hesap vermenin sorumluluğunu duyacaklardır⁹⁸. Baskı grupları, sadece salt çoğunluğu denetlemekle kalmamakta iktidara katılma ve karar verme sürecine dahil olma noktasında da önemli bir konumda bulunmaktadır. Demokrasiler modern niteliğini toplumsal güçler karşısında etki-tepki olgusunun varlığından almaktadır⁹⁹.

Baskı gruplarının bir ülkede uygulanacak kurallar sisteminin oluşturulmasındaki etkisi büyüktür. Bu zincirin ilk halkasını iktidarın meşruiyetini toplumdan alması aslında toplumu oluşturan bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları grupların çıkarlarının göz önünde bulundurulmasıyla doğru orantılıdır. Çoğulcu demokrasi anlayışının gerekliliğine inanan bir toplumda, uzlaşma içinde sürdürülebilecek tartışmaların, baskı gruplarının kamuoyunu ve iktidarı etkilemesi ile sağlandığının kabul edilmesi gereklidir¹⁰⁰. Bu itibarla demokrasi, sivil toplum aidiyetli bir kavramdır ve demokratik hukuk devletinden ayrı olarak düşünülmesi imkansızdır. Demokratik bir devlette, siyasi partiler ve gruplar, güçlerini ancak gelişmiş bir sivil ortamdan alır¹⁰¹. Nitekim, Freeom House tarafından Dünyada Özgürlük-Siyasal ve Sivil Özgürlükler Üzerine Yıllık Araştırma (Freedom in the World – The Annual Survey of Political and Civil Liberties) adıyla yayınlanan çalışma raporunda demokrasi için gerekli unsurlar arasında sivil özgürlükler, sivil toplum ve demokrasi kültürünün de olması gerektiği belirtilmiştir¹⁰².

Çaha'ya göre, liberalize olmayan bir sivil toplumun demokrasiye dayanak oluşturmaması, 28 Şubat 1997'de Türkiye'de görülmüştür. Bu dönemde, demokratik kurumları baypas eden askerin yanında yer alan gruplar, demokratik cephede olması gereken sivil toplum grup-

⁹⁸ Akad Mehmet, s.84-85. Baskı grupları faaliyetlerini üç alanda sürdürürler; kamuoyu, parlamento ve hükümet. Bu çerçevede üç işlevi yerine getirirler; hak ve özgürlüklerin korunması, çeşitli sorunlar hakkında topluma bilgi verilmesi ve böylece ortak bir kanaat oluşturulması ve nihayet gerekli gördükleri reformların ilgili kurumlarca benimsenmesi için geniş bir anlatım kampanyası düzenlemek. Bu konuda bkz: Akad Mehmet, Dinçkol, Vural, Bihterin, s.410-411.

⁹⁹ Akad, Mehmet, s.63.

¹⁰⁰ Akad, Mehmet, s.109.

¹⁰¹ Caniklioğlu, Dikmen, Meltem, s.94.

¹⁰² Caniklioğlu, Dikmen, Meltem, s.129. Daha detaylı bilgi için bkz: <http://www.fredomhouse.org/template.cfm?page=1> (E.T:14.12.2011).

larıydı. Türkiye’de, Türk-İş, DİSK, TESK, TÜSİAD ve TİSK gibi sivil toplum unsuru oluşturması beklenen gruplar, militarizmin yanında yer alanlar olmuştur diyerek sivil toplumun her zaman demokratik adımlar atmadığını ifade etmiştir¹⁰³.

Baskı gruplarının demokrasinin gelişimindeki rolünü gösteren bir diğer etken, seçim sistemlerinin neticesinde ortaya çıkan boşlukların doldurulmasında kendisini göstermektedir. Parlamentoda temsil edilme olanağına kavuşmayan baskı grupları, iktidar üzerinde dışarıdan etki yaparak boşluğun giderilmesine katkıda bulunurlar¹⁰⁴. Modern demokrasilerde sivil toplum, devlete karşı değer, söylemler, çözümler geliştirebilecek yeterlilikte ekonomik, ideolojik ve örgütsel kapasiteye sahip olan sosyal grupların varlığı ile mümkün olabilir. Bu gruplar, gerekirse siyasi politikaları yeniden oluşturacak, değiştirecek, sınırlayacak kriz anlarında çözüm üretebilecek gücü temsil etmektedir¹⁰⁵.

Bir görüşe göre, sivil toplum farklılıkları sürekli gündeme getirmek suretiyle farklılıkların ayrıcalığa dönüşmesine ve toplumsal bölünmeye neden olabilme tehlikesini de beraberinde taşımaktadır. Sivil toplum, niteliği gereği, siyasi partilerden daha ağırlıklı olarak bölgesel, etnik, dinsel, milliyetçi ve cinsiyete dayalı talepleri temsil eder. Bu nedenle, sivil toplum, demokrasinin bir gereği olduğu gibi aynı zamanda demokrasi için tehdit yaratma potansiyeline de sahiptir¹⁰⁶. Kanaatimce, demokratik düzene hangi grupların zarar verme tehlikesi taşıyacağıının belirlenmesi şahsi ideolojik düşünceler sonucu ulaşılabilecek yargılar olduğundan belirlenmesi oldukça zordur. Böylesi bir belirlemenin yapılamadığı bir durumda, demokrasinin gereği olan sivil toplumun yine demokrasi için bir tehlike oluşturabileceği düşüncesi de çelişki yaratmaktadır.

Keane; “...ben, özerk kamusal alanlardan oluşan güvenli ve bağımsız bir sivil toplum olmaksızın özgürlük ve eşitlik, katılımcı planlama ve toplulukların kendi kararlarını kendilerinin almaları gibi hedeflerin içi boş sloganlar olmaktan öteye gidemeyeceklerini savunuyorum. Ne var ki, devletin koruy-

¹⁰³ Çaha Ömer, “Liberal ve Sosyalist Ülkelerde Sivil Toplum”, Liberal Düşünce, C.4, Sayı:16, s.120. <http://www.liberal.org.tr/incele.php?kategori=MTg=&id=Nzgz> (E.T: 02.01.2012).

¹⁰⁴ Caniklioğlu, Dikmen, Meltem, s.95.

¹⁰⁵ Bayhan, Vehbi, s.6.

¹⁰⁶ Caniklioğlu, Dikmen, Meltem, s.104.

cu, yeniden bölüştürücü ve çatışmaları dolayımlayıcı işlevleri olmayınca da sivil toplumu dönüştürmek için verilen mücadeleler gettolaşmış, bölük pörçük ve durgun bir hal alacak veya kendilerine özgü yeni eşitsizlik ve özgürsüzlük biçimleri yaratacaklardır." sözleriyle güvenli ve bağımsız bir sivil toplumun özgürlükçü ve eşitlikçi demokrasi için ne denli önemli olduğunu ifade etmiştir¹⁰⁷.

Baskı gruplarının siyasi karar alma mekanizmalarını etkileme sürecinde kullandıkları yöntemler şu şekilde kategorize edilebilir:

- a. İkna
- b. Baskı ve Tehdit
- c. Siyasi Partilerle İlişki Kurma
- d. Kulisçilik-Lobbycilik
- e. Özel Ayrıcalıklar Sağlama
- f. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Düzenleme
- g. Medya ve Kamuoyu Oluşturma
- h. Yayın Organları Aracılığı İle Kamuoyunu Bilgilendirme
- i. Panel, Konferans ve Seminerler Düzenleme
- j. Grevler
- k. İtaatsizlik ve Sabotaj¹⁰⁸

Çoğulcu demokrasiler, belirli faaliyet alanlarının tümünü derneklere ve diğer sivil toplum örgütlerine terk etmekte ve devletin rolünü ise sadece bu örgütleri desteklemekle sınırlandırmaktadır. Örnek olarak, Avrupa Kültür Başkenti Organizasyonuna katılmak amacıyla sivil toplum örgütlerinin oluşturduğu girişim grubu verilebilir. Bu grup, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin yardımıyla, İstanbul'un etkinliğe aday olabilmesi için kurulmuştur¹⁰⁹.

Demokrasinin aralıklar yapılan seçimlerden ibaret olmaması, seçimler arasındaki süreçte toplumun siyasi karar alma sürecinde

¹⁰⁷ Keane, John, Demokrasi ve Sivil Toplum, Çev. Necmi Erdoğan, İstanbul 1994, s.37.

¹⁰⁸ Topçu Adnan, s.51, Akad, Mehmet/Dinçkol, Vural, Bihterin, s.412-413.

¹⁰⁹ Batum, Süheyl/İnceoğlu, Sibel, Öztezel, Aslıhan/Tokuzlu, Bertan, Lami, s. 46.

isteklerini iktidara ulaştırabilmesi gerekliliğini de beraberinde getirir. Toplumda birden çok kişinin belli düşünceyle bir araya gelerek oluşturdukları grupların önemi bu anda ortaya çıkmaktadır. Baskı grupları, siyasi amaçlar taşımaya dahi bu grupların siyasetle ilgisinin kesilmesi (dépolitisation) demokratik bir düzenin devamını sekteye uğratar. Gerçekten de, siyasi partilerin ve baskı gruplarının siyasete katılımdaki rolü oldukça büyüktür. Bu nedenledir ki, bu katılmaya “örgütsel katılma” denmektedir¹¹⁰. Baskı grupları aracılığı ile siyasete katılma, bireylerin belli dönemlerde oy kullanarak siyasal tercihlerini ifade etmelerinin yanı sıra iktidarla sürekli ilişkileri belirleyen ve ona geçerlik sağlayan bir davranış biçimi oluyor¹¹¹.

Bu açıklamalardan anlaşıldığı gibi baskı grupları, çeşitli yöntemler kullanarak iktidarın aldığı kararlardan yasaların hazırlanma ve uygulama aşamalarına kadar etkin olabilmekte ve bir anlamda sesini duyurabilmektedir. Bu doğrultuda, baskı gruplarının hak ve özgürlüklerin korunmasında güçlü birer kurum olarak toplum yaşamında var olduklarının ve yargı sistemi dışında toplumsal korumanın mümkün olduğunun bir örneği olarak kabul edilmesi gereklidir¹¹². Bu itibarla, baskı gruplarının siyasal yaşama katılımda etkisinin olması, siyasal karar alma sürecinde rol almaları, çoğulcu demokrasi anlayışının gereği olmaktadır. Toplumdaki beklentilerin ve ihtiyaçların göz ardı edildiği, dile getirilmediği devletlerde çoğulcu demokrasi anlayışının yerleşmesi önemli bir faktör olabilecek baskı gruplarının var olması ve aktif olarak faaliyet göstermesi ile mümkündür. Baskı gruplarının, sivil toplum örgütlerinin demokrasiye olumlu katkılarının olabilmesi için gruplara mensup olan bireylerin demokrasi bilincine sahip olması gerekmektedir.

SONUÇ

Tüm bu anlatımlar ışığında baskı gruplarını, gerçek anlamıyla çoğulcu demokratik rejimlerde kendisini gösterebilen, ortak bir durum, düşünce veya amaçla bir araya gelen, menfaatleri doğrultusunda siyasal iktidarı etkileme amacı taşıyan ve kendisini tanıtma eğiliminin

¹¹⁰ Akad, Mehmet, s.115.

¹¹¹ Akad, Mehmet, s.131.

¹¹² Akad, Mehmet/Dinçkol, Vural, Bihterin, s.413.

dışında da birçok konuda kamuoyunu bilgilendirme yönünde düzenlemeler ve çalışmalar yapan gruplar olarak ifade etmek mümkündür.

Çok önceden var olmasına rağmen belirgin olarak çok partili rejimle birlikte bilinçli olarak örgütlenen baskı gruplarına ilişkin yapılan hukuki düzenlemeler başlangıçta oldukça kısıtlıyken sonrasında yapılan iyileştirmelerle hareket edebilme ve faaliyette bulunma imkanı genişlemiştir. Öte yandan, 1982 Anayasasında sendika özgürlüğüne ilişkin hükümler, çalışma ile ilgili hükümler başlığı altında yer almaktadır. Kanaatimce, bir hakkı veya özgürlüğü güvence altına alan hükümün çalışma ile ilgili hükümler kısmında yer alması sistematik açıdan yerinde olmayıp çalışmanın dışında bireye bir toplu hak ve özgürlüğü sağladığını, güvence altına aldığını gösterecek şekilde düzenlenmesi daha doğru olurdu.

Doktrindeki bir görüşe göre sivil toplumun farklılıkları gündeme getirmek suretiyle bireyler arasında bölünmeye neden olabileme ihtimali taşımakta ve demokrasi için tehlike oluşturabilmektedir. Kanaatimce, demokratik düzene zarar verme potansiyeli taşıyan grupların belirlenmesi şahsi ideolojik düşünceler neticesinde ulaşılabilmesi nedeniyle oldukça zordur. Bu nedenle, demokrasi için vazgeçilmez olan bir kurumun aynı zamanda demokrasi için bir tehlike olabileceğinin kabulü çelişki yaratmaktadır.

Baskı grupları, olumlu ya da olumsuz tarafları olsa da, kısıtlamalara tabi tutulmasının gerektiği savunulsa da demokrasi için olmazsa olmaz bir unsur olduğu kabul edilmelidir. Böylesi bir kabulün ardından bir toplumda aktif olarak faaliyette bulunan baskı gruplarının etkinliğini önleyici işlem tesis edilmemesi, yargı kararlarıyla Anayasa'da ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde belirlenen sınırlamaların gerektirdiği koşulların oluşmadığı durumlarda cezalar öngörülmemesi ve kapatma kararları verilmemesi gibi birtakım yükümlülükler doğmaktadır. Demokrasinin salt seçimlerden vuku bulmayan bir rejim olmadığını düşünürsek ortak çıkar veya düşünce ile bir araya gelen insanların toplumdaki beklentileri ifade edebilmesi ve kamuoyunu aydınlatabilmesi için baskı gruplarının aktif olarak faaliyette bulunulmasını engelleyici düzenlemelerden ve kararlardan ziyade hak ve özgürlükleri genişletilerek güvence altına alınması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- AKAD Mehmet, DİNÇKOL VURAL Bihterin, Genel Kamu Hukuku, Gözden Geçirilmiş Dördüncü Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2006
- AKAD Mehmet, Baskı Gruplarının Siyasal İktidarla İlişkileri (Doktora Tezi), Fakülter Matbaası, İstanbul, 1976
- AKTAN, Can C., Politikada Rant Kollama, Amme İdare Dergisi, C:26, Sayı:4, Todaie Yayınları, Ankara, 1993
- ARI Tayyar, Uluslararası ilişkiler ve Dış Politika, 7. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2008
- ASLAN Seyfettin, GÜL Cengiz, "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Baskı Grupları", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, C:5, Sayı:1, Sivas, 2004, Sayfa: 85-100
- BALKIR Gönül, Türk Anayasa Yargısında Sosyal Hakların Korunması, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli, 2009
- BATUM Süheyl, İNCEOĞLU Sibel, ÖZTEZEL Aslıhan, TOKUZLU Bertan Lami, Çoğulculuk, Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı, Nisan, 2003
- BAYHAN Vehbi, "Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm", Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C:26, No:1, Sivas, Mayıs, 2002, Sayfa:1-13
- BİLGİCİ Özcan, Baskı Gruplarının Siyasi Karar Alma Organları Üzerindeki Etkisi: Türkiye Barolar Birliği Örneği (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekim, 2010
- CANIKLIOĞLU DİKMEN Meltem, Sivil Toplum Ve Türkiye Demokrasisindeki İzdüşümleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007
- ÇAHA Ömer, "Liberal ve Sosyalist Ülkelerde Sivil Toplum", Liberal Düşünce, C.4, Sayı:16. <http://www.liberal.org.tr/incele.php?kategori=MTg=&id=Nzgz> (E.T: 02.01.2012)
- DEMİR Fevzi, İş Hukuku ve Uygulaması, İzmir, 2005
- GÖNEL Aydın, Önde Gelen STK'lar-Araştırma Raporu, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1998
- GÖZLER Kemal, "3 Ekim 2011 tarihli Anayasa Değişikliği: Abesle İştigal Örneği" <http://www.anayasa.gen.tr/teblig2002.htm> (E.T:15.12.2011)
- KABOĞLU İbrahim, Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar), Legal Yayıncılık, 3.Baskı, Kasım, 2006
- KABOĞLU İbrahim, Kolektif Özgürlükler, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları:8, Diyarbakır, 1989
- ÖZBUDUN Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2005
- ÖZBUDUN Ergun, 100 Soruda Siyasi Partiler :Partilerin Hukuki Rejimi : Türkiye'de Partiler, Sosyal Bilimler Derneği Yay., Ankara, 1974.
- ÖZBUDUN Ergun, Siyasi Partiler, Ankara, S.B.D., 1974

SARIBAY Ali Yaşar, Postmodernite, Sivil Toplum ve İnsan, İletişim Yay., İstanbul, 1994

ŞAHLANAN Fevzi, Sendikaların İşleyişinin Demokratik İlkelere Uygunluğu, Fakülteler Matbaası, 1980

ŞAHİM Tarık, Siyasi Katılım ve Baskı Grupları, Makro Ltd. Şti., Ankara, 1994

TANİLLİ Server, Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1981

TANÖR Bülent, Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar, May Yayınları, İstanbul, 1978

TOPÇUOĞLU Hamide, Hukuk Sosyolojisi Dersleri (Sosyoloji Açısından Hukuk), Işın Yayıncılık, Ankara, 1984

TUNAYA Tarık Zafer, Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku, 5. Baskı, Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları, İstanbul, 1982

TUTKUN Yücel, "Uluslar Arası Platformda Etkinliğimizi Arttırabilmek İçin Lobi – Sivil Toplum Örgütlerinin Faaliyetleri Nasıl Olmalıdır?" http://scholar.google.com.tr/scholar?start=70&q=bask%C4%B1+gruplar%C4%B1+&hl=tr&as_sdt=0 (E. T:14.12.2011)

ZABUNOĞLU Yahya, Baskı Grupları (Doktora Tezi), Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1967

İnternet Kaynakları

<http://www.tesev.org.tr/default.asp?PG=HAKTRS02> (E.T:18.12.2011)

<http://ihami.anadolu.edu.tr/aihmgoster.asp?id=20>(E.T: 15.12.2011)

<http://www.step.org.tr/images/UserFiles/Image/dokumanlar/STEPSon-YanRaporlar/Uluslararası%20STEP%20Türkiye%20Ulke%20Raporu.zip>(E.T.18.12.2011)

<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=1> (E.T:14.12.2011)